

પિતૃપક્ષ

સ્વામી શાંતાનંદ દ્વારા લિખિત

પિતૃપક્ષને “પૂર્વજ્ઞેનું પખવાડિયું” પણ કહેવામાં આવે છે, જેનું પાલન પંદર દિવસ સુધી કરવામાં આવે છે. તે ભારતીય પંચાંગ અનુસાર ભાદરવા મહિનામાં હોય છે જે સામાન્ય રીતે ગ્રેગોરિયન કેલેન્ડર અનુસાર સપ્ટેમ્બર કે ઓક્ટોબર મહિનામાં આવે છે.

સંસ્કૃત ભાષામાં ‘પિતૃ’નો અર્થ છે, પૂર્વજ અને ‘પક્ષ’નો અર્થ છે, પખવાડિયું અથવા ચંદ્રતિથિ અનુસાર મહિનાનો એક ભાગ. વૈદિક પંચાંગ અનુસાર એક પક્ષમાં પંદર તિથિઓ હોય છે. એક મહિનામાં બે પક્ષ હોય છે, પૂર્ણિમા પહેલાંનું પખવાડિયું અને પૂર્ણિમા પછીનું પખવાડિયું. અમાવસ્યા પછી આવતા પક્ષને શુક્લપક્ષ કહેવામાં આવે છે; દરરોજ ચંદ્રમાની વધતી કળા અને તેજ સાથે પૂર્ણિમાના દિવસે તેનું સમાપન થાય છે. પૂર્ણિમા પછી કૃષ્ણપક્ષનો આરંભ થાય છે જે દરમ્યાન ચંદ્રમા દરરોજ ઘટતો જાય છે અને અંતે પૂર્ણપણે લુપ્ત થઈ જાય છે. શુક્લપક્ષનો સંબંધ વિકાસ અને વિસ્તાર સાથે છે અને કૃષ્ણપક્ષનો સંબંધ આત્મનિરીક્ષણ, મનનચિંતન, શુદ્ધીકરણ અને રૂપાંતરણ સાથે છે.

પિતૃપક્ષનો આરંભ ગણેશોત્સવના સમાપનની પૂર્ણિમા પછી પ્રતિપદાથી એટલે કે પહેલા દિવસથી થાય છે. એનો અર્થ એ છે કે પિતૃપક્ષ કૃષ્ણપક્ષ દરમ્યાન આવે છે અને એનું સમાપન “સર્વપિતૃ અમાવસ્યા”ના દિવસે થાય છે. મોટાભાગે, આ સમયગાળામાં શારદીય વિષુવકાળ હોય છે, જ્યારે સૂર્ય ઉત્તર ગોળાર્ધથી દક્ષિણ ગોળાર્ધ તરફ પ્રયાણ કરે છે. વૈદિક પરંપરાના શાસ્ત્રો અનુસાર દક્ષિણ દિશા પૂર્વજ્ઞે સાથે સંબંધિત છે. આમ, પિતૃપક્ષ પ્રકૃતિના ક્રમ અને આ સમયગાળામાં થનારી નક્ષત્રોની વિવિધ ગતિવિધિઓના પારંપરિક મહત્ત્વ, બંને સાથે સુસંગત છે.

પિતૃપક્ષનું પાલન કરવાનો ઉદ્ગમ ભારતની પ્રાચીન વૈદિક પરંપરામાં છે. ગરુડપુરાણ અને વિષ્ણુપુરાણ જેવા શાસ્ત્રોમાં વર્ણન કરવામાં આવ્યું છે કે પિતૃપક્ષ એક શક્તિપૂરિત સમય છે, જેમાં તે બધાંનું સન્માન કરવામાં આવે છે અને તેમનાં પ્રત્યે કૃતજ્ઞતા વ્યક્ત કરવામાં આવે છે, જેઓ આપણા પહેલાં આ ધરતી પર આવ્યાં હતાં અને આપણા માટે તેમનાં પ્રજ્ઞાન, સંરક્ષણ, પ્રેમ અથવા ભૌતિક સંપત્તિને વારસામાં મૂકી ગયાં છે. વૈદિક પરંપરા મુજબ ‘પિતૃઓ’નું તાત્પર્ય છે, આપણાં માતાપિતા, દાદા-દાદી, નાના-નાની, પરદાદા-પરદાદી, પરનાના-પરનાની. વ્યવહારિક રીતે, ઘણાં બધાં લોકો પિતૃપક્ષ દરમ્યાન તેમના દિવંગત જીવનસાથી, સંતાનો, ભાઈ-બહેનો, કાકા-કાકી, મામા, માસી અને ફોઈ, સાસુ-સસરા તેમજ મિત્રો, પડોસીઓ, શિક્ષકો, માર્ગદર્શકો અને પાળેલાં પ્રિય પશુઓનું પણ સન્માન કરે છે.

પૂર્વજ્ઞે, મિત્રો, માર્ગદર્શકો અને સંરક્ષકો દ્વારા તમારા પર પડેલા પ્રભાવ પર મનન કરવાથી તમે સમજશો કે આદર્શ વ્યક્તિત્વના રૂપમાં અને શીખવાના સ્ત્રોતના રૂપમાં તેમનું મહત્વ કેટલું ગહન છે. તમે જે છો અને જે બન્યા છો તે બનવામાં તેઓ તમારા પથપ્રકાશક હતાં અને પ્રભાવશાળી રીતે તમારા સહાયક હતાં. તેમણે તમારા માટે એક માર્ગ નિર્ધારિત કર્યો જેથી તમે તમારા જીવનમાં તેનું અનુસરણ કરી શકો.

સિદ્ધયોગની શિખામણો એ જ્ઞાન પ્રદાન કરે છે કે આપણે જેને પ્રેમ કરીએ છીએ, તેમની સાથે આપણો સંબંધ — અને વાસ્તવમાં જગતની પ્રત્યેક વસ્તુ સાથે આપણો સંબંધ — આ ભૂલોકથી પરે છે. આ ધરતી પર જ્યારે શરીર નિષ્પ્રાણ થઈ જાય છે ત્યારે પણ શાશ્વત આત્માનું અસ્તિત્વ તો રહે જ છે. એ જ રીતે, ધરતી પરથી વિદાય પામેલા આપણા પ્રિયજનોના પ્રેમની છાપ પણ શાશ્વત છે. સિદ્ધયોગ પથ પર, પિતૃપક્ષ દરમ્યાન આપણે આ શાશ્વત આત્માનું અને આપણા પ્રિયજનોનાં ચિરસ્થાયી યોગદાનનું સન્માન તથા ગુણગાન કરીએ છીએ.

પિતૃપક્ષ દરમ્યાન કરવામાં આવતી વિધિઓ

ભારતીય શાસ્ત્રો અનુસાર જેઓ જીવિત છે તેમનો એ ધર્મ છે કે તેઓ દિવંગત આત્માઓના કલ્યાણ માટે પોતાની પ્રાર્થનાઓ, આશીર્વાદો અને આધ્યાત્મિક અભ્યાસોનાં ફળ અર્પિત કરે. આ રીતે આપણે તેમનું સન્માન કરીએ છીએ જેમનો આત્મા આ લોકમાંથી પ્રયાણ કરી ચૂક્યો છે અને તેમની આગળની યાત્રા માટે તેમને સહાય કરીએ છીએ.

સિદ્ધયોગી તરીકે આપણે પિતૃપક્ષ દરમ્યાન પિતૃઓને આપણી પ્રાર્થનાઓ, ધ્યાન, દક્ષિણા, સંકીર્તન, મંત્રજપ જેવા આધ્યાત્મિક અભ્યાસ અને શ્રીગુરુગીતાના પાઠ જેવા સ્વાધ્યાય અર્પિત કરી શકીએ છીએ. ઉપનિષદો અને શ્રીભગવદ્ ગીતાના સુંદર શ્લોકોનો પાઠ કરીને પણ આપણે એ શાશ્વત આત્માનું, આપણા પ્રિયજનોના આત્માનું સન્માન કરી શકીએ છીએ જેઓ ભૌતિક શરીરની પરે છે.

પિતૃપક્ષ દરમ્યાન આપણા પૂર્વજ્ઞે તરફથી દાનધર્મ કરવાની પણ પ્રથા છે. આપણે આ કરી શકીએ છીએ — જરૂરતમંદ લોકોને ભોજન આપીને, સંન્યાસીઓનું સન્માન કરીને, જરૂરતમંદ બાળકો અને યુવાઓને શિક્ષણ માટે ધનનું દાન આપીને તથા આપણા પૂર્વજ્ઞેએ શરૂ કરેલાં ધર્મર્થ કાર્યોને આગળ વધારીને અને તેના માટે દાન આપીને. કેટલાંક લોકો તેમના દિવંગત પ્રિયજનોના સન્માનમાં અને તેમની સ્મૃતિમાં વૃક્ષારોપણ પણ કરે છે જે જીવનનું પ્રતીક છે. આપણા પૂર્વજ્ઞેનું સન્માન કરવાની બીજી એક રીત છે, તેમનાં એ સદ્ગુણો અને મહાન વિશેષતાઓ પર મનનચિંતન કરવું, જેને આપણે આપણી અંદર વિકસિત કરવા માગીએ છીએ.

નિષિદ્ધ કાર્યો

પિતૃપક્ષ દરમ્યાન આપણા પિતૃઓ અને દિવંગત પ્રિયજનોનું સન્માન કરવા માટે લોકોને કેન્દ્રિત રહેવામાં મદદ મળે તે માટે પારંપરિક રીતે એ ભલામણ કરવામાં આવે છે કે પિતૃપક્ષ દરમ્યાન કોઈપણ નવી પરિયોજના અથવા મહત્વપૂર્ણ કાર્યની શરૂઆત કરવી નહીં અથવા લગ્ન પ્રસંગ કે લાંબી યાત્રા કરવી નહીં. પિતૃપક્ષ દરમ્યાન એ જ યાત્રા શુભ માનવામાં આવે છે જે તીર્થયાત્રા હોય અથવા કોઈ આધ્યાત્મિક અભ્યાસના રૂપે કરવામાં આવે.

© ૨૦૨૩ એસ.વાય.ડી.એ. ફાઉન્ડેશન®. સર્વાધિકાર સુરક્ષિત.